

Jakub Akonom

Akademia Katolicka w Warszawie
ORCID 0000-0002-3959-9183

Działalność pastoralna Kościoła w Polsce w przestrzeni wirtualnej. Media społecznościowe, witryny i transmisje w służbie Ewangelii

Abstrakt: Celem artykułu jest ukazanie kluczowych aspektów obecności Kościoła w przestrzeni wirtualnej oraz wskazania dróg, jakimi należy podążać, aby przesłanie Ewangelii skuteczniej docierało do użytkowników sieci. Rezultatem dokonanej analizy jest odpowiedź na pytanie, w jaki sposób Kościół może skutecznie wychodzić z propozycjami ewangelizacyjnymi do ludzi skupionych w przestrzeni wirtualnej, uwzględniając wymagania jakościowe XXI wieku. Wyniki przeprowadzonej analizy wskazują, iż Kościół ma wiele możliwości krzewienia wiary w cyfrowym świecie. Liczne formy wymagają jednak stałej pracy nad jakością przekazu, który ma służyć skutecznemu przepowiadaniu. Dużą popularnością cieszą się portale stanowiące agorę dla współczesnych katolików. Istnieje jednak wiele zagrożeń prowadzących do błędów pastoralnych, wobec których należy podjąć działania zmierzające do ograniczenia ich oddziaływania na odbiorcę. Internet, jako ambona, wymaga, aby prowadzona w nim działalność charakteryzowała się przystępnym, a równocześnie zakorzenionym w doktrynie przekazem fundamentów wiary.

Słowa kluczowe: Kościół, Internet, ewangelizacja, media społecznościowe, duszpasterstwo

---

Człowiek jako istota społeczna, aby zadośćuczynić naturalnej potrzebie, w różnorodnych dziedzinach życia dąży do budowania relacji interpersonalnych, które pozwalają mu kształtować się i rozwijać we wspólnocie ludzkiej w sposób prawdziwy i integralny¹. Nie powinien więc napawać zdziwieniem fakt, iż tak wiele osób sięga dzisiaj

---

¹ Benedykt XVI, *Caritas in veritate*, nr 23.

do ogromnego bogactwa komunikacyjnego, jakim jest Internet². W epoce charakteryzującej się ponadprzeciętnym tempem rozwoju technologii i globalizacji społeczeństw istotna część ludzkiego życia jest nierozzerwalnie związana z uniwersum przestrzeni wirtualnej. Po latach działania mediów tradycyjnych, a więc prasy, radia oraz telewizji, ludziom ukazała się możliwość korzystania z medium, które nie ogranicza swego działania do wymiaru jednostronnego przekazu, ale nade wszystko pozwala swoim użytkownikom na publikowanie i podejmowanie oddolnej aktywności, czyniąc tym samym obywateli cyfrowego świata kreatorami wirtualnej rzeczywistości zdolnymi docierać ze swoim przekazem do szerokiego grona odbiorców i to w stopniu mogącym wpływać na ich reaktywne działanie. Rozwój technologii internetowej jest nieprzypadkowo związany z rozwojem idei nowej ewangelizacji, Kościół bowiem pilnie przyglądał się rozwojowi nowego środka mogącego przyczynić się do efektywnego przekazywania światu Dobrej Nowiny³. Dzisiaj, w trzecim dziesięcioleciu XXI wieku, Internet jawi się ludziom w znacznym stopniu już jako stały element ich życia, stanowiąc nie tylko obszar opiniotwórczy, ale także płaszczyznę pozwalającą na rozwój indywidualnych cech osobowościowych oraz cnót. Stąd obecność Kościoła w tym szczególnym uniwersum gromadzącym heterogeniczne grupy wiekowe stanowi dziś, podejmowane ze zróżnicowaną skutecznością, kluczowe wyzwanie pastoralne. W zaistniałej sytuacji Kościół już od wielu lat wykorzystuje potencjał cyfrowej rzeczywistości do głoszenia podstawowego przesłania jakim jest dla wierzących Ewangelia⁴.

Artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytanie w jaki sposób osoby podejmujące działania pastoralne mogą eksplorować cyfrowy kontynent, aby w sposób efektywny przekazać Ewangelię zarówno osobom związanym z Kościołem, jak i niepraktykującym. Celem niniejszego tekstu jest ukazanie Internetu jako uniwersum mogącego być przestrzenią dla działalności ewangelizacyjnej i eklezjalnej, ale

---

² Odsetek gospodarstw domowych posiadających dostęp do Internetu w domu w Polsce wyniósł 92,4%. Por. Główny Urząd Statystyczny, *Spoleczeństwo informacyjne*, 136.

³ Por. Umiński, *Diecezjalne www w Polsce*, 14.

⁴ Kuczwał, „Internet w duszpasterstwie”, 80.

także nakreślenie obecnych w nim zagrożeń i trudności pastoralnych. Lektura niniejszego artykułu umożliwi podniesienie poziomu jakości działań duszpasterskich, a także pozwoli na uniknięcie praktycznych błędów w poruszaniu się po cyfrowym kontynencie. Artykuł został oparty na dokumentach Kościoła, w szczególności na dokumentach Soboru Watykańskiego II, oraz na nauczaniu papieskim. W procesie wywodu dokonano analizy obszernej literatury przedmiotu. Struktura artykułu została oparta na sześciu częściach podejmujących analizę problematyki ewangelizacji i duszpasterstwa w rzeczywistości Internetu. Pierwsza część charakteryzuje Internet jako płaszczyznę służącą realizacji misyjnego zadania wspólnoty Kościoła. Następnie ukazano rolę Internetu w komunikacji z członkami Mistycznego Ciała Chrystusa oraz z niewierzącymi, wskazując na szczególną rolę, jaką dla ewangelizacji pełnią w ostatnich latach media społecznościowe i platformy video. Ten fragment artykułu został dodatkowo podzielony na pięć podpunktów, które podejmują problematykę poszczególnych portali. Kolejny punkt porusza problem jakości przekazu i reklamy dzieł ewangelizacyjnych. W dalszej kolejności przedstawiono wpływ Internetu na duszpasterstwo parafialne oraz bieżące wyzwania pastoralne. W ostatniej, czwartej części podjęto analizę ryzyka związanego z udziałem Kościoła w wirtualnej rzeczywistości – ryzyka dotyczącego nie tylko struktury Kościoła, ale przede wszystkim poszczególnych wiernych i ich duchowości. Całość zamykają wnioski końcowe, stanowiące próbę konkluzji wywodu. Z powodu ograniczeń objętościowych niniejszy artykuł podejmuje jedynie najistotniejsze kwestie związane z działalnością pastoralną Kościoła w Polsce w przestrzeni wirtualnej, sygnalizuje jednak potrzebę pogłębienia pewnych zagadnień.

1. Internet przestrzenią realizacji misyjnego zadania Kościoła

„Idźcie i nauczajcie wszystkie narody [...] A oto Ja jestem z wami po wszystkie dni aż do skończenia świata”⁵ – słowa, które uczniowie usłyszeli od Zmartwychwstałego Pana, stanowią misyjne posłanie

---

⁵ Mt 28,19–20.

odczytywane przez Kościół na nowo jako zadanie misyjne postawione przez Jezusa Chrystusa wierzącym, zadanie, dla realizacji którego należy zmobilizować dzisiaj wszystkie siły⁶. Łaska wiary, będąc nadprzyrodzonym darem otrzymanym przez działanie Ducha Świętego, zobowiązuje do jej mężnego wyznawania w każdym środowisku i poszerzania poprzez nią przestrzeni swojego życia⁷. Obowiązek dawania świadectwa i przekazywania niezаслужonego daru innym winien być więc podjęty z jak największą starannością i zaangażowaniem, aby Ci, którzy zostali wszczępieni w Kościół, stali się skutecznymi głosicielami Dobrej Nowiny także w przestrzeni wirtualnej⁸. Mistyczne Ciało Chrystusa, to jest Kościół Święty, ze swej natury podejmuje misyjną działalność w wielorakich rzeczywistościach i przestrzeniach, aby Słowo mogło trafić do jak najszerszego kręgu ludzi, a przez to – zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II – w czasie przed przyjściem Pana Ewangelia mogła być głoszona wszystkim narodom⁹.

Internet, jako jedno z mass mediów, jest potężnym środkiem, udoskonalanym dzięki ludzkiemu intelektowi, umożliwiającym nie tylko pierwsze głoszenia, ale ponadto dającym możliwość pogłębiania już zakorzenionej wiary¹⁰. Jest to dobre narzędzie do pełnienia dzieła apostołskiego, bowiem jako przestrzeń przekraczająca granice kulturowe, geograficzne i społeczne ułatwia dotarcie z przesłaniem Chrystusa do ludzi znajdujących się poza zasięgiem zwyczajnego nauczania Kościoła. Już w 1990 roku święty Jan Paweł II zauważył, iż środki społecznego przekazu poprzez tworzenie globalnej wioski stają się współczesnym areopagiem, mogącym stanowić narzędzie nie tylko informacyjne, ale także spełniać funkcje formacyjne¹¹. W przestrzeni wirtualnej Kościół dostrzega zatem możliwość uczynienia zadość wezwaniu do podjęcia na nowo zaangażowania misyjnego.

Na potrzebę rozważenia działania witryn i sieci społecznościowych wspomagających człowieka w przeżywaniu jego chwil refleksji

⁶ Jan Paweł II, *Redemptoris missio*, nr 1.

⁷ Franciszek, *Lumen Fidei*, nr 53.

⁸ Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Kościół a Internet*, nr 5.

⁹ Sobór Watykański II, *Ad gentes*, nr 9.

¹⁰ *Apaprecida. Dokument końcowy*, nr 34–35.

¹¹ Jan Paweł II, *Redemptoris Missio*, nr 37.

stanowiących przy tym przestrzeń do modlitwy i rozważania uczułał także papież Benedykt XVI, który dostrzegając potencjał świata wirtualnego, dążył do utworzenia w nim przestrzeni o chrystocentrycznym fundamencie, która nie tyle będzie przepełniona samą komunikacją, ale stanie się miejscem zachowującym właściwe proporcje między milczeniem a słowem, zrównoważoną rzeczywistością wartościowej komunikacji¹².

Nauczanie swoich poprzedników podniósł i rozszerzył także Ojciec Święty Franciszek, który podkreślając wpływ tego medium na generowanie możliwości spotkania i powszechnej solidarności, określił Internet jako Boży dar w dobie bezprecedensowego rozwoju komunikacji¹³. Należy więc uznać, iż przestrzeń wirtualna stanowi drogę do realizacji misyjności Kościoła, który może przez nią docierać do wielu zróżnicowanych grup społecznych. Sieć internetowa jest więc środkiem, za pomocą którego można przybliżać ludziom Chrystusa¹⁴.

2. Głoszenie Ewangelii w przestrzeni wirtualnej

Internet, będąc tkanką komunikacyjną życia ludzkiego, łączy w swojej przestrzeni wielorakie obszary życia społecznego, zawiera w sobie także wymiar religijny, choć ten ostatni, z uwagi na swoją specyfikę, może nie być konkurencyjny wobec stawiającej mniejsze wymagania intelektualne warstwie rozrywkowej i informacyjnej¹⁵. Nowa ewangelizacja, będąca zdaniem współczesnego Kościoła, wymaga poszukiwania form przekazu i dróg komunikacji opierających się na wyjściu z utartych do tej pory struktur na peryferie wspólnoty a nawet poza jej granice¹⁶. W obliczu różnorodności użytkowników cyfrowego kontynentu należy podjąć dywersyfikację środków i sposobów dotarcia do nich z przekazem Ewangelii i świadectwem życia chrześcijańskiego¹⁷. Zadaniem wierzących jest wskazywanie

¹² Benedykt XVI, *Milczenie i słowo drogą ewangelizacji*.

¹³ Franciszek, *Przekaz w służbie autentycznej kultury spotkania*.

¹⁴ Kasperek, „Ewangelizacja katechetów w sieci”.

¹⁵ Por. Forst, „Facebook”, 38.

¹⁶ Por. Franciszek, *Świadkowie radości*, nr 4.

¹⁷ Przybysz, „Kościół w social media”, 153.

na Chrystusa i ukazywanie Jego miłości innym ludziom, także za pomocą najnowszych środków przekazu¹⁸. Jedną z aktywnych przestrzeni umożliwiających ewangelizację cyfrowego kontynentu są media społecznościowe, nazywane także sieciami społecznościowymi, są to portale umożliwiające wzajemną komunikację, wymianę i publikację treści, a także interakcję¹⁹.

2.1. Facebook

Platformy takie jak Facebook są stosunkowo dobrym podłożem do prowadzenia zintensyfikowanych działań pastoralnych i ewangelizacyjnych, bowiem umożliwiają one nie tylko komunikację interpersonalną między poszczególnymi osobami, ale także tworzenie oficjalnych kont podmiotów religijnych takich jak parafie, diecezje, administratury, a nade wszystko wspólnoty. Co istotne, członkowie grup duszpasterskich oraz struktur hierarchicznych mogą łączyć się w grupy, które działając na zasadzie zbliżonej do forum, tworzą rzeczywistość wzajemnej wymiany myśli, komunikacji przez przekaz informacji, wpisując się tym samym w społecznotwórczą funkcję mediów społecznościowych²⁰. Posiadanie indywidualnych profili pozwala diakonom, prezbiterom, osobom konsekrowanym i świeckim liderom na podtrzymywanie kontaktu w macierzystym środowisku Mistycznego Ciała Chrystusa, ale także z osobami poszukującymi lub wątpięcymi, znajdującymi się poza strukturą Kościoła, wyznawcami innej religii bądź ludźmi sumienia nie podejmującymi konkretnych praktyk religijnych. Obecność wyznawców Chrystusa w przestrzeni wirtualnej otwiera na dialog jej użytkowników, sam fakt przytoczonej obecności jest przede wszystkim formą subtelnego wypełniania zobowiązania do pilnego dawania świadectwa, które może pobudzać do refleksji nad obecnością w świecie Pana Boga, który każdemu pozwala doświadczyć swojej bliskości²¹.

---

¹⁸ Chmielewski – Durma – Kusiak, „Kodeks”, 150.

¹⁹ Benedykt XVI, *Sieci społecznościowe*; por. Chmielewski, „Media społecznościowe”, 213.

²⁰ Por. Chmielewski, „Ewangelizacyjna misja Kościoła”, 197.

²¹ Por. Benedykt XVI, *Misjonarze nowej ewangelizacji*.

Ludzie, którzy nie podejmują praktyk religijnych i na co dzień żyją poza wpływem i skuteczną możliwością dotarcia do nich przekazu ewangelicznego mają możliwość bezpośredniego kontaktu, zadania pytań i wejścia w rozmowę na tematy wiary z poziomu komputera bądź smartfona, przez które mogą czuć się bezpieczniej i poruszyć tematy, na które nie zdobyliby się w sytuacji bezpośredniej rozmowy. Facebook stanowi dzisiaj agorę ewangelizacji umożliwiającą dotarcie z Dobrą Nowiną do szerokich grup wiekowych, ale przede wszystkim pozwala na nawiązanie kontaktu z osobami młodymi²². Młodzież jest zazwyczaj poza zasięgiem ogłoszeń parafialnych, kazań i homilii, nie uczestniczy w życiu liturgicznym Kościoła, dlatego możliwość przekazu Ewangelii na ich naturalnym gruncie może stanowić pierwszy krok w zasianiu ziarna wiary. Facebook gromadzi przede wszystkim użytkowników, którzy deklarują regularne korzystanie z portalu, co pozwala na dotarcie do stałego grona odbiorców przekazu ewangelicznego²³. W tej przestrzeni dobrą formą działań ewangelizacyjnych są przede wszystkim grafiki, które z uwagi na swoją prostą konstrukcję i dzisiejsze trendy kulturowe należy określić jako skuteczny i efektywny nośnik treści. W tym miejscu trzeba zauważyć, iż w ciągu ostatnich lat znacznie poprawiono jakość internetowych grafik ewangelizacyjnych, zawierających cytaty ze Słowa Bożego bądź myśli ludzi Kościoła²⁴. Obecnie wyżej wymienione elementy przestrzeni wirtualnej są w większości przygotowane w sposób profesjonalny, choć niestety pozostaje w sieci jeszcze wiele grafik ocierających się o kicz i zdecydowanie odstręczających od tematów religijnych – wbrew zamierzeniom ich twórców. Facebook daje także swoim użytkownikom możliwość wspólnej modlitwy poprzez transmisje na żywo, które mogą stanowić świadectwo wiary w zsekularyzowanym świecie i odkrywać przed internautami nieznane dotąd horyzonty relacji z Panem²⁵.

---

²² Kasperek, „Ewangelizacja katechetów w sieci”.

²³ Por. Stecuła, „Aktywność”, 564.

²⁴ Stecuła, „Aktywność”, 564

²⁵ Stecuła, „Aktywność”, 564.

2.2. Twitter

Twitter według badań wykonanych w drugim kwartale 2022 roku obejmował aż 237,8 mln aktywnych użytkowników, co wobec tak szerokiego zasięgu, rozumianego jako dotarcie z określonym komunikatem i możliwość interakcji w obrębie całego globu, pozwala na znalezienie dla ewangelicznego przekazu znacznego audytorium²⁶. Istotną rolę mogą pełnić wpisy publikowane przez oficjalny profil Ojca Świętego Franciszka, który na platformie Twitter ma już miliony obserwujących²⁷. Wpisy te zawierają skrócone przemyślenia na temat bieżącej sytuacji na świecie, rozważania Ewangelii oraz praktyczne wskazania moralne i etyczne²⁸. Umieszczany przez obecnych w sieci kapłanów i biskupów szereg wpisów pojawiających się codziennie bądź nieregularnie odnosi się do kalendarza liturgicznego, uroczystości, święta, wspomnienia bądź okresu przeżywanego aktualnie w Kościele, co pozwala na zbudowanie poczucia przynależności do żywej wspólnoty oraz wspiera proces eklezjalizacji codzienności, a więc przenikania rzeczywistości liturgicznej, duchowej, związanej z działalnością Kościoła do życia poszczególnych wiernych²⁹. Twitter jako jeden z wiodących portali społecznościowych odznaczający się ograniczonym limitem znaków – umożliwiającym szybką percepcję komunikatu – oraz trafiający do ogromnego grona użytkowników został dostrzeżony także przez Stolicę Apostolską. W czasie kursu, jaki przechodzą nowo wyświęceni biskupi, zostaje im założone konto na Twitterze, co ma zbliżyć wiernych do pasterzy, zaś pasterzom dać dodatkową przestrzeń głoszenia Ewangelii³⁰. Obecność Kościoła hierarchicznego w takim uniwersum pozwala nie tylko na dostrzeżenie przekazu płynącego do wiernych, ale także umożliwia im bezpośredni kontakt bądź zawiązanie relacji pomiędzy osobami świeckimi a pasterzami, umacniając tym samym, poprzez wzajemną wymianę darów, komunię Ludu Bożego.

---

²⁶ *Twitter Announces Second Quarter 2022 Results.*

²⁷ Por. Sołga, „Kościół katolicki wobec Internetu”, 155.

²⁸ Nęcek, „Edukacyjny wymiar”, 145.

²⁹ Por. Kielbasa, *Eklezjalny i eklezjotwórczy wymiar*, 113.

³⁰ Wypowiedź ks. bpa Mirosława Milewskiego.

2.3. Tik Tok

Kultura imagologiczna, która zdominowała dziś przyswajalność ludzkiej percepcji, wymaga od twórców treści o stosunkowo krótkim przekazie cechującym się możliwie klarownym i płynnym przekazem informacji. Omówienie danego zagadnienia winno więc zostać dokonane w sposób precyzyjny i mieć charakter popularyzatorski to znaczy wyróżniać się terminologią umożliwiającą zrozumienie problemu także osobom spoza danej dyscypliny bądź dziedziny, osobom, dla których przedstawiana problematyka jest obca bądź horyzontalnie odległa. Wobec tak wysoko postawionej poprzeczki wymagań interesującym narzędziem wydaje się być przekaz multimedialny oparty na filmie, stosunkowo krótkim, omawiającym określone zagadnienie. W ostatnich czasach rośnie popularność i rozpoznawalność twórców katolickich publikujących na platformie Tik Tok, której funkcjonowanie umożliwia umieszczanie w przestrzeni Internetu stosunkowo krótkich filmów, które mogą zawierać zwięzły przekaz ewangelizacyjny. Ma on szansę przebić się przez alternatywne propozycje dążące do przyciągnięcia uwagi zwłaszcza ludzi młodych – postrzeganych jako podatnych na podświadome sugestie przyszłych klientów i nabywców na obszernym rynku konsumpcji³¹. Popularnym wzorcem są filmy zawierające odpowiedzi na pytania przesłane uprzednio przez użytkowników Tik Toka realizowane w formule Q&A (ang. *question and answer*)³². Takie formy przekazu umożliwiają nie tylko poznanie stanowiska Magisterium prezentowanego przez konkretnych prezbiterów, ale przede wszystkim są okazją do dyskusji w komentarzach i wzajemnej wymiany doświadczeń³³. Innym popularnym rozwiązaniem są tak zwane duety, tj. publikacja dwóch materiałów video obok siebie w jednym filmie co umożliwia odniesienie się do publikowanych treści, ich analizę bądź polemikę, a więc np. skonfrontowanie pewnych popularnych poglądów na temat Kościoła i wiary z Jego faktycznym nauczaniem³⁴. Wśród metod mogących posłużyć ewangelizacji na omawianej platformie są także

---

³¹ Por. Pawlina, *Nauczanie Jana Pawła II*.

³² Juda, „#Jaramniewiara”, 202.

³³ Juda, „#Jaramniewiara”, 202.

³⁴ Juda, „#Jaramniewiara”, 203.

challenge – zadania realizowane przez użytkowników polegające na wykonaniu określonej czynności i opublikowaniu materiału video powiązanego z jej realizacją³⁵. Dużą rolę w dotarciu do użytkowników Tik Toka z przekazem żywej wiary pełnią zwłaszcza filmy często udostępniane, cieszące się szerokim gronem odbiorców, nazywane wirusowym video, co stanowi dla autora znaczną nobilitację³⁶. Tik Tok, dając głównie nastolatkom możliwość wyrażania siebie, pozwala na odkrycie żywego świadectwa wiary wnoszonego do cyfrowego świata przez ich rówieśników³⁷.

2.4. You Tube

Nieco dłuższe propozycje w postaci kilkuminutowych bądź kilkunastominutowych filmów są jedną z najczęściej wybieranych propozycji w przestrzeni internetowej. W popularnych serwisach video publikuje obecnie duże grono katolickich vlogerów, którzy poprzez swój przekaz usiłują dotrzeć do jak najszerszego grona odbiorców, oferując zarówno przekaz ewangelizacyjny, jak również materiały pogłębiające wiarę, w tym treści deuterokatechumenalne. Tematyką podejmowaną przez katolickie środowisko internetowe są pytania i wątpliwości związane z wiarą, niekiedy fundamentalne kwestie takie jak istnienie Boga, sens życia ludzkiego i wartość cnót. Dużym zainteresowaniem cieszą się także omówienia bieżących wydarzeń i problemów Kościoła, a także kwestie związane z rozeznawaniem i efektywną realizacją powołania. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż twórcami i bohaterami wspomnianych produkcji nie są wyłącznie osoby duchowne i konsekrowane, ale coraz częściej również ludzie świeccy, którzy poprzez odważne wyznawanie wiary, żyjąc wśród świata, dobrze świadczą o Chrystusie³⁸. Dużą wartość mają także homilie i katechezy rekolekcyjne prowadzone przez znanych duchownych cieszących się szacunkiem i zaufaniem. Dają one szansę

---

³⁵ Sawicka, „TikTok w kontekście wspólnoty”, 179.

³⁶ Kłonowski, „Videos to Make Your Day”, 344.

³⁷ Por. Benedykt XVI, *Nowe technologie*; Dankowska-Kosman, „Tik Tok”, 167.

³⁸ Wojciechowski, „Kim są teologowie świeccy”, 105. Por. Podlewska, „Analiza zjawiska”, 39.

ludziom zabieganym na chwilę refleksji i weryfikacji ich postępowania. Co istotne, w okresie adwentu i wielkiego postu w przestrzeni wirtualnej pojawia się wiele propozycji rekolekcyjnych realizowanych poprzez codzienne bądź cotygodniowe konferencje czy krótkie przesłania, mające pobudzić do refleksji skostniałe poprzez codzienność serce. Wśród treści cieszących się dużym zainteresowaniem są także rozważania Pisma Świętego z rozbudowanymi elementami egzegezy, które pozwalają zgodnie z postanowieniami ostatniego soboru szerzyć dostęp do Pisma Świętego i wyklądać je ludziom, którzy w realiach troski o byt materialny nie znajdują niekiedy czasu na udział w spotkaniach klasycznych wspólnoty biblijnych³⁹.

2.5. Instagram

Instagram jest portalem społecznościowym, który pozwala na komunikację bazującą przede wszystkim na elementach graficznych takich jak zdjęcia oraz krótkie materiały video. Jednym z popularnych rozwiązań wyróżniającym Instagram od innych propozycji skierowanych do szerokich rzesz użytkowników Internetu są tzw. *Instastories* – relacje, umożliwiające opublikowanie zdjęcia, filmu, tła z napisem bądź animacji. Możliwość dostępu do poszczególnych *Instastories* jest ograniczona czasowo – można je wyświetlać nie dłużej niż w ciągu jednej doby od publikacji, zaś pojedyncza relacja może trwać do piętnastu sekund⁴⁰. Oprócz treści graficznych Instagram obejmuje także kategoryzację wprowadzaną przez tzw. *hashtagi*, tj. oznaczenia przypisujące daną zawartość graficzną do określonej dziedziny, co umożliwia jej łatwe odnalezienie oraz zwiększa zasięg publikowanych treści. Instagram, podobnie jak inne media społecznościowe, zrzesza wielu celebrytów oraz influencerów, których zachowania, strój czy też indywidualny styl jest w stanie znacząco wpłynąć na odbiorców, a zwłaszcza młodzież⁴¹. Przywołany portal jest więc przede wszystkim sposobem wyrażania siebie, przestrzenią, która pozwala kreować swój wizerunek poprzez dostarczanie wyselekcjonowanych

---

³⁹ Por. Sobór Watykański II, *Dei verbum*, nr 26.

⁴⁰ Por. Łozowska, „Obraz jako komunikat”, 46.

⁴¹ Kałużyńska-Tyburka, „Media społecznościowe”, 155.

treści graficznych⁴². Instagram w swojej istocie jest płaszczyzną, na której wyjątkowo duże znaczenie ma graficzna jakość przekazywanych treści. Tym samym staje się silnie oddziałującym narzędziem o wysokim potencjale marketingowym⁴³. Z punktu widzenia teologii pastoralnej Instagram należy określić przede wszystkim jako nośnik informacji mający duży potencjał. Nie muszą to być wyłącznie informacje o charakterze marketingowym bądź rozrywkowym, to właśnie media szybkiej komunikacji, wpisującej się w nurt kultury imagologicznej, stają się skutecznym narzędziem Nowej Ewangelizacji, choćby poprzez przekazywanie przesłania Pana Jezusa w prostej i atrakcyjnej graficznie formie. Instagram, stanowiąc jeden z filarów współczesnego areopagu zlaicyzowanej rzeczywistości, może być także miejscem dawania świadectwa przez tych, którzy doświadczyli w swoim życiu działania Boga⁴⁴. Jest to także portal właściwy dla promocji działalności wspólnot duszpasterskich i celebracji oraz inicjatyw na płaszczyźnie liturgicznej.

3. Ukierunkowanie przekazu propozycji ewangelizacyjnych

Uniwersum Internetu jest środowiskiem łączącym ludzi różnych wyznań, poglądów i narodowości, ludzi pochodzących z różnych kultur i środowisk. Im szersze spektrum odbiorców, tym siłę oddziaływania Internetu jako nośnika reklamy należy uznać za większą. Jak wskazano we wcześniejszej części rozdziału, przekaz w wirtualnej rzeczywistości nie musi być jedynie nacechowany konsumpcyjnie, ale to właśnie tak zwana sieć jest właściwą przestrzenią do przekazywania informacji dotyczących wydarzeń o charakterze religijnym i zachęcania do wzięcia w nich udziału. Oczywiście należy zaznaczyć, iż ogromną rolę odgrywa tutaj także atrakcyjność wizerunkowa zdjęcia, plakatu czy też klipu filmowego. Każdy taki materiał musi charakteryzować się wysoką jakością i profesjonalizmem – nie tylko pod względem merytorycznym, ale nade wszystko graficznym musi on

---

⁴² Por. Pawlina, „Pokolenie polskich millenialsów”, 482.

⁴³ Chobot, „Instagram”, 58.

⁴⁴ Por. *Tiktok, YouTube i Instagram*.

być ukierunkowany na konkretnego odbiorcę. Materiał uniwersalny, skierowany do zróżnicowanych grup wiekowych nie znajdzie dużego grona zainteresowanych. Należy także zwracać uwagę na charakter proponowanej aktywności. Zachęta w formie plakatu zawierającego zaproszenie do czynnego uczestnictwa w kulcie wynikającym z wiary, np. w procesji Eucharystycznej odbywającej się tradycyjnie w diecezjach polskich w uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Pańskiej, może zostać zignorowana, jeżeli zostanie skierowana do członków forum określających się jako ateści. Jeżeli natomiast propozycja będzie odpowiednio wyważona, to jest będzie właściwa do realizacji dla zaproszonego i nie będzie skrajnie kontrastować z jego poziomem zaangażowania w życie Kościoła, może spotkać się z pozytywnym odbiorem. W uniwersum Internetu wskazane jest wręcz stosowanie tzw. reklamy religijnej, która nakierowana na konsumpcjonizm ducha, zachęca do konkretnych działań przez korzystanie z wypracowanych wzorców jakościowych reklam świeckich⁴⁵. Przykładem takich działań jest Warszawski Festiwal Teologiczny przeprowadzony i zorganizowany przez Akademię Katolicką w Warszawie w maju 2022 roku. Mieszkańcy Warszawy, miasta zglobalizowanego, stanowiącego kulturowy tygiel, otrzymali prostą i atrakcyjną graficznie propozycję udziału w wydarzeniu, które mogło zgromadzić zarówno osoby wierzące, jak i poszukujące. W programie znalazły się konferencje, zwiedzanie religijnych zabytków starego miasta oraz koncert ewangelizacyjny. Inicjatywa, dzięki odpowiedniemu przekazowi i jej relacjonowaniu, także poprzez media społecznościowe, znalazła uznanie i cieszyła się ogromnym zainteresowaniem.

Tym samym należy uznać Internet za drogę właściwą dla ewangelizacji zgodnej z wymaganiami współczesności, przynoszącą konkretne efekty, a przede wszystkim umożliwiającą podejmowanie szerokiego spektrum działań – pozwala on bowiem na dotarcie tak do dzieci, jak i do młodzieży, a także coraz częściej do osób starszych.

---

⁴⁵ Por. Stępnik, „Reklama religijna”, 198.

4. Parafia w przestrzeni Internetu

Jak zostało wyżej ukazane, wirtualna rzeczywistość może skutecznie wpływać na wydarzenia odbywające się w przestrzeni realnej. Duże znaczenie dla współczesnego duszpasterstwa ma zaobserwowana w ostatnich latach skuteczność przekazu informacji wiernym danej parafii, diecezji czy wspólnoty⁴⁶. Istotną rolę odgrywają zwłaszcza strony internetowe parafii, które są uzupełnieniem klasycznych form komunikacji duszpasterzy z wiernymi, do jakich należą ogłoszenia parafialne, tablica ogłoszeń, a niekiedy prasa parafialna. Pomimo wysokiej informatyzacji społeczeństwa w Polsce witryny parafialne nie są jeszcze powszechnym standardem. Potwierdzeniem takiego stanu rzeczy może być fakt, iż w badaniach przeprowadzonych przez CBOS na reprezentatywnej imiennej próbie pełnoletnich losowo wybranych mieszkańców Polski tylko 49% respondentów deklarujących związek z lokalną wspólnotą kościelną wskazało na funkcjonującą stronę internetową parafii jako aktywność duszpasterską, o której mają wiedzę⁴⁷. Strona internetowa pozwala nie tylko poznać harmonogram nabożeństw i celebracji sprawowanych w danym kościele bądź kaplicy, ale także może zawierać powszechnie potrzebny dzisiaj element katechetyczny, np. treści wprowadzające w przeżywanie celebracji liturgicznej Triduum Paschalnego⁴⁸. Poprzez stronę internetową można także ukazywać sens sakramentów świętych, zwłaszcza sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego. Co do zasady strona parafii służy także do przekazywania relacji z bieżących wydarzeń i przedstawienia aktualności. Wysokie wymagania jakościowe, do jakich przyzwyczajeni są użytkownicy Internetu, stawiają przed administratorami stron parafialnych wygórowane wymogi dotyczące nie tylko szaty graficznej, ale nade wszystko treści merytorycznej. W wielu przypadkach zdarza się, iż w zakładce „sakramenty” znajdują się informacje dotyczące celebracji chrześcijańskiego pogrzebu, który ze swej natury nie jest klasyfikowany jako sakrament, jest bowiem sakramentalium – pożytecznym, choć niekoniecznym do

---

⁴⁶ Mikrut-Majeranek, „Społeczności sieci”, 83.

⁴⁷ Centrum Badania Opinii Społecznej, „Lokalna parafia”.

⁴⁸ Por. Jan Paweł II, *Catechesi tradendae*, nr 35–45.

zbawienia⁴⁹. Takie drastyczne wręcz błędy mogą generować zamęt wśród wiernych, a przede wszystkim obniżać autorytet duszpasterzy odpowiedzialnych za daną parafię, którzy niekiedy cedują obowiązki związane z obecnością w sieci na innych członków wspólnoty bądź niezależne podmioty. W tym zakresie należy zachować dalece idącą ostrożność oraz regularnie weryfikować publikowane treści, aby zapewnić ich odbiorcom jak najlepszy poziom przekazu, dzięki któremu mogą pogłębiać swoją wiarę i eklezjalną tożsamość wspólnoty ochrzczonych⁵⁰.

Jako swoisty znak czasu należy odczytywać fakt, iż w dobie pandemii COVID-19 Kościół zintensyfikował swoją obecność w sieci za sprawą transmisji celebracji liturgicznych⁵¹. W związku z nałożonymi przez organy państwowe ograniczeniami od drugiej połowy marca 2020 roku tylko nieliczni wierni mogli przebywać w świątyniach, co znacznie utrudniło dostęp do Eucharystii, uniemożliwiając przy tym większości osób wierzących wypełnienie pierwszego przykazania kościelnego⁵². Tym samym, aby umożliwić wiernym możliwość duchowego dostępu do Mszy Świętej i obrzędów liturgicznych liczne parafie prowadziły transmisje na żywo poprzez swoją stronę internetową bądź popularne serwisy video takie jak platforma YouTube⁵³. Niewątpliwie transmisje, mające silny walor pastoralny, umożliwiły utrzymywanie łączności z parafią oraz wpłynęły pozytywnie na poczucie zakorzenienia w Kościele, gdyż osoby, które nie mogły uczestniczyć w liturgii, miały możliwość przeżywania jej we własnym domu⁵⁴. W przypadkach, gdy wierni korzystali z transmisji

---

⁴⁹ Sielepin, „Obrzędy dedykacji kościoła”, 36.

⁵⁰ Jan Paweł II, *Ecclesia de Eucharistia*, nr 32.

⁵¹ Kloch, „Parafie online”, 96.

⁵² W czasie pierwszej fali epidemii restrykcje sanitarne były kilkukrotnie nowelizowane: *Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r.*, *Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 24 marca 2020 r.*, *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 kwietnia 2020 r.*, *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 kwietnia 2020 r.*, *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 maja 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii*.

⁵³ Szczepaniak, „Wiralizacja i wirtualizacja”, 138.

⁵⁴ Por. Bartocha, „Liturgia”, 64.

Mszy Świętej spoza swojej parafii, następowało także częściowe zniwelowanie różnic w dostępie do poziomu przekazywanych treści religijnych. Osoby zamieszkujące mniejsze ośrodki miejskie oraz wiejskie mogły dzięki temu słuchać homilii i katechez lepiej wykwalifikowanych i zdolniejszych teologów, którzy głoszą w większych ośrodkach miejskich⁵⁵.

4.1. Ryzyko związane z obecnością w sieci

Wyżej wspomniane transmisje cieszące się dużą popularnością zaczęły z czasem stawać się źródłem problemów. Trend, jaki wytworzył się w czasie obowiązywania dyspens od uczestnictwa w niedzielnych Mszach Świętych w dobie pandemii, stał się przyzwyczajeniem wiernych również po cofnięciu dyspens przez poszczególnych księży biskupów. Zaburzone tym samym właściwe rozumienie samej liturgii jako publicznego kultu w ramach nurtu wstępującego, sprawowanego nie tylko przez kapłana, ale przez wszystkich zgromadzonych wiernych, którzy na mocy sakramentu chrztu świętego wszczępieni są w Mistyczne Ciało Chrystusa⁵⁶. Wielu parafian zrezygnowało z podejmowanych uprzednio praktyk religijnych i w sposób fizyczny nie przychodziło już do kościoła. Taka sytuacja może odbić się negatywnie na frekwencji *communicantes* i *dominantes*, ukazując tym samym istotny problem pastoralny, jakim jest wiara pochodząca bardziej z przyzwyczajenia i tradycji rodzinnej niż z potrzeby serca i przekonania umysłu.

O zagrożeniu wiralizacji wiary mówił także Ojciec Święty Franciszek – przypomniał o konieczności wyjścia z tunelu wirtualnego do realnej rzeczywistości, podkreślając tym samym tymczasowość powszechności transmisji skierowanej do ogółu wiernych⁵⁷. Poprzez istotny spadek frekwencji jedność wspólnot parafialnych została drastycznie zachwiana. Zaczął bowiem klarować się model prognozowany już lata wcześniej przez Josepha Ratzingera, który charakte-

---

⁵⁵ Ferreira Fernandes, „Internet jako narzędzie rewitalizacji”, 158.

⁵⁶ Sobór Watykański II, *Sacrosanctum concilium*, nr 7. Por. Nadolski, „Liturgia”, 754.

⁵⁷ Franciszek, „Homilia podczas porannej Mszy św.”, 24.

ryzując Kościół jutra, przewidział mało efektywnie działające gminy chrześcijańskie w miejsce obecnie dużych i mało zaangażowanych wspólnot parafialnych⁵⁸. Pełna realizacja tej prognozy wydaje się stosunkowo odległa. Jednak zmiany pastoralne, jakie wprowadziła pandemia poprzez przenoszenie sprawowania sakramentów do przestrzeni wirtualnej, pokazują, że ratzingerowski scenariusz może być spowodowany w sposób pośredni przyzwyczajeniem do zawieszenia obowiązku uczestnictwa we Mszy Świętej w niedziele i święta oraz nawykiem korzystania wyłącznie z internetowych transmisji, które pomimo swej istoty nie są w stanie zastąpić fizycznego udziału w życiu wspólnoty Kościoła⁵⁹. Należy szczególnie uczułać wiernych na różnicę pomiędzy liturgią dziejącą się w danej przestrzeni, a jej transmitowanym obrazem, podkreślając jednocześnie, że sama forma transmisyjna ma charakter zastępczy i nie jest w żadnym wypadku równa rzeczywistemu udziałowi⁶⁰.

Publikowane w Internecie transmisje, choć umieszczane w przestrzeni wirtualnej w dobrej wierze, ukazały jednak stosunkowo niską jakość życia liturgicznego w Polsce. W zapisanych i umieszczonych na platformach video transmisjach Mszy Świętych można zauważyć ogromną liczbę błędów i nadużyć, które nie powinny mieć miejsca przy sprawowaniu świętych obrzędów – liturgii będącej jednocześnie źródłem i szczytem życia chrześcijańskiego⁶¹. Wyżej wspomniane transmisje nie tylko wykazały mankamenty i niedoskonałości samych celebransów, ale także uwydatniły różnice w poziomie wiedzy i przeszkolenia służby liturgicznej, utrudniając poprzez oczywiste błędy odbiór rzeczywistości transcendentnej jaką jest liturgia⁶². Innym istotnym aspektem, który można dostrzec w przekazie multimedialnym, jest muzyka wykonywana w czasie celebracji liturgicznej. W wielu przypadkach odbiega ona od norm określonych w regulacjach prawnych, nie spełniając tym samym podstawowych kryteriów stosowania w czasie Mszy Świętej. Wyżej przytoczone fakty,

---

⁵⁸ Ratzinger, *Wiara i przyszłość*, 114–118.

⁵⁹ Laskowska, „Media i teologia”, 153.

⁶⁰ Draguła, *Eucharystia zmediatyzowana*, 332.

⁶¹ Sobór Watykański II, *Sacrosanctum Concilium*, nr 10.

⁶² Por. Makuła, „Transmisje Mszy świętych”, 40.

choć pozornie błahe, mogą jednak przyczyniać się do pogłębienia nieładu w podejściu do liturgii, a także budzić zdziwienie tych, którzy zwykli uczestniczyć w celebracjach sprawowanych w sposób wzorcowy, tj. według przewidzianych norm. Co istotne, niekiedy śpiew bądź inny element liturgii celebrowany w sposób znacznie odbiegający od przyjętej formy może stać się przyczyną wyśmiewania Kościoła w przestrzeni wirtualnej i tworzenia przez ludzi mu niechętnych materiałów o charakterze szyderczym i krytykanckim. Wyżej przywołane przykłady zaniedbań i nadużyć liturgicznych świadczą o braku kompetencji medialnych i świadomości, jak ważną rolę pełnią dzisiaj media, zwłaszcza Internet. Wiedza, iż dana liturgia dociera do szerokiego grona odbiorców i zostanie na stałe zapisana w wirtualnym świecie, winna stanowić dodatkową motywację, aby jej celebracja była formą świadectwa wiary w Boga obecnego w Najświętszym Sakramencie.

Współcześnie, kiedy każda sfera życia jest zależna od mediów, należy dołożyć starań, aby kompetencje medialne były na jak najwyższym poziomie, mają one bowiem bezpośredni wpływ także na umiejętności ewangelizacyjne⁶³. W tym zakresie istotną rolę odgrywa edukacja medialna, która staje się obowiązkowym przedmiotem wykładanym w seminariach duchownych i ma właściwie przygotować przyszłych kapłanów do podejmowania ewangelizacji i rozumienia cyfrowego świata⁶⁴. Odpowiednie wykorzystanie środków przekazu przez przygotowanych właściwie duchownych może posłużyć skutecznej pracy apostołskiej i jej właściwemu ukierunkowaniu⁶⁵. Wyzwaniem, przed którym stoi dzisiaj Kościół jest przybliżenie zagadnień związanych z Internetem księżom, którzy nie nabyli takiej wiedzy w seminarium⁶⁶. Takie szkolenia mogą być realizowane w ramach formacji stałej, bowiem zapoznanie z zasadami funkcjonowania cyfrowego świata oraz jego potencjałem i ryzykiem jest dzisiaj niezbędne dla podejmowania skutecznej i właściwie ukierunkowanej

---

⁶³ Por. Chmielewski, „Media Education”, 408.

⁶⁴ Por. Chmielewski, „Edukacja medialna”, 20.

⁶⁵ Sobór Watykański II, *Inter mirifica*, nr 13.

⁶⁶ Kloch – Przybysz, *Edukacja medialna*, 9.

działalności pastoralnej⁶⁷. Pozwoli to także uniknąć licznych błędów wynikających z niezrozumienia pewnych procesów i zachowań opartych na różnicach kulturowych i stereotypach. Należy więc dołożyć starań, aby także starsze pokolenie kapłanów, po odpowiednim przygotowaniu, potrafiło koegzystować w społeczeństwie zinformatyizowanym. Głoszenie Dobrej Nowiny winno odbywać się poprzez dialog apostołski, który jest dialogiem kulturowym⁶⁸. Nie chodzi tutaj o ich obecność w sieci, choć są tego chwalebne przykłady, takie jak o. Leon Knabit, który mimo ukończenia dziewięćdziesięciu dwóch lat jest nadal aktywny w Internecie⁶⁹. Celem takiej edukacji jest przede wszystkim zdolność tworzenia wypowiedzi dla mediów, zrozumienie ich mechanizmów, a przede wszystkim ludzi, którzy żyją dziś w silnie zglobalizowanym świecie charakteryzującym się szybkim przepływem ogromnej ilości informacji.

W kontekście pandemicznych transmisji należy rozważyć także sam aspekt homiletyczny oraz rekolekcyjno-konferencyjny. W czasie rozprzestrzeniania się pandemii COVID-19 za sprawą Internetu szerokie grono odbiorców zyskali kapłani, którzy głosili naukę quasi-magiczną, przeczącą wynikom badań naukowych, wprost rozbieżną z nauczaniem i Tradycją Kościoła katolickiego⁷⁰. Popularnym bo-wiem stał się pogląd, jakoby kapłan udzielający wiernym Eucharystii nie mógł poprzez Najświętszy Sakrament przekazać wirusów bądź bakterii. Takie myślenie zostało napiętnowane w nocie Komisji Nauki Wiary przy Konferencji Episkopatu Polski – zakwalifikowano je jako magiczne postrzeganie sakramentu mieszające porządek natury oraz łaski⁷¹. Samo wydanie noty, mimo iż odbiło się szerokim echem w świecie mediów, było jednak działaniem *post factum*, a więc próbą odpowiedzi na pojawiające się publicznie błędy, które zdążyły się już rozpowszechnić na tyle, iż zdobyły grono zwolenników poszerzających błędną naukę w przestrzeni Internetu, co stanowi przykład ryzyka, jakim obarczona jest działalność pastoralna Kościoła

---

⁶⁷ Kloch – Przybysz, *Edukacja medialna*, 9.

⁶⁸ Jan Paweł II, *Catechesi tradendae*, nr 53. Por. Flader, „Inkulturacja wiary”, 131.

⁶⁹ Konto Ojca Leona Knabita na portalu Facebook śledzi około 65.000 osób.

⁷⁰ Por. Wadowski, „Społeczny odbiór”, 215.

⁷¹ Komisja Nauki Wiary Konferencji Episkopatu Polski, *Jezus żyje*.

w przestrzeni internetowej, bowiem szerokie grono odbiorców może zostać wprowadzone w błąd oparty na autorytecie kapłaństwa służebnego, pełnionego w liturgii Mistycznego Ciała Chrystusa, co może postawić całą wspólnotą w złym świetle i przy podważaniu tak istotnych prawd prowadzić do dogmatycznego zamętu. Działania w mediach społecznościowych nie mogą stanowić wyłącznie aktywności prywatnej poszczególnych duchownych, ale należy je traktować jako nową, współczesną ambonę, z której nauczanie Kościoła winno być głoszone w sposób analogiczny do głoszenia w realnym świecie⁷². Musi więc cechować się wiernością Ewangelii, rzetelną wiedzą, roztropnością, a nade wszystko odpowiedzialnością za wypowiedzane słowa⁷³.

Istotnym zagrożeniem wynikającym z obecności Kościoła w przestrzeni Internetu może być także infantylicyzacja jego nauczania, spływanie kontaktów religijnych prowadzące do zdeprecjonowania, negacji, a w ostateczności odrzucenia proponowanych norm⁷⁴. W związku z koniecznością uproszczenia przekazu następuje proces banalizacji i dezawuowania podstawowych prawd wiary i wartości, jakie głosi Kościół. Dla zwiększenia grupy odbiorców i dotarcia do szerszych kręgów z przesłaniem Ewangelii zaciera się samą Ewangelię bądź upraszcza jej przekaz w sposób skrajny, prowadzący wręcz do jego ośmieszenia. Takich działań nie należy postrzegać jako celowych, ale wynikają one raczej z indyferentyzmu okazywanego przez twórców i autorów wobec powagi Słowa.

Niewątpliwie coraz silniej jawi się konieczność wprowadzenia stosownych regulacji prawnych, definiujących precyzyjnie kompetencje duszpasterzy w głoszeniu prawd chrześcijańskich w rzeczywistości wirtualnej⁷⁵. Obecnie obowiązujące normy należy uznać za nieaktualne i nieodpowiadające współczesnym wyzwaniom pastoralnym⁷⁶. Taką konieczność dostrzegła także Rada Stała KEP, która w 2021 roku powołała zespół ekspertów mający przygotować

---

⁷² *Dyrektorium dotyczące zasad funkcjonowania w Internecie.*

⁷³ Konferencja Episkopatu Polski, *Normy dotyczące występowania duchownych.*

⁷⁴ Por. Stefanowicz, „Działalność Kościoła katolickiego”, 237.

⁷⁵ Chmielewski – Durma – Kusiak, „Kodeks”, 165. Por. *Kodeks Prawa Kanonicznego*, kan. 772.

⁷⁶ Konferencja Episkopatu Polski, *Normy dotyczące występowania duchownych.*

nowelizację przepisów regulujących aktywność duchownych w przestrzeni internetowej⁷⁷.

Wśród zagrożeń i przeszkód dla obecności Kościoła w Internecie należy wymienić także popularne i negatywne zjawiska jak hejt, *trolling*, *stalking*, powszechna agresja i brak norm moralnych, do których można się odwołać w dyskusji, manipulacja oraz pogarda, a także algorytmizacja i problemy z utrzymaniem zasięgu przekazu. Jednym z najważniejszych elementów, który blokuje możliwość skutecznego działania pastoralnego jest cenzura, reglamentująca publikację treści, które nie przekraczają w żaden sposób granic dobrego obyczaju czy przyzwoitości społecznej, niosą jednak przesłanie zgodne z duchem katolickiej nauki społecznej, uderzając tym samym w popularne trendy i grupy interesów, np. organizacje proaborcyjne. Obowiązujące limity tekstowe nie pozwalają na pogłębioną refleksję nad wyżej przytoczoną problematyką w treści niniejszego artykułu, jednak jest to zakres, który domaga się odrębnych badań i poszerzenia horyzontów wiedzy pozwalających nie tylko na dostrzeżenie problemu, ale także zbadanie jego skali, zwłaszcza w stosunku do Kościoła katolickiego i jego działalności ewangelizacyjnej i duszpasterskiej.

Wnioski końcowe

Podejmując próbę konkluzji, należy zaznaczyć, iż Internet nie jest tworem, który może zostać oceniony jednoznacznie pozytywnie lub negatywnie, bowiem w swoim uniwersum łączy elementy skrajnie różne pod względem możliwego wpływu na rozwój moralny i osobowościowy człowieka⁷⁸. Przekaz internetowy nie może być nigdy rozumiany wyłącznie w znaczeniu technicznym, ponieważ każde działanie ma odniesienie osobowe i jest wartościowane moralnie⁷⁹. Należy więc z dużą ostrożnością podchodzić do jednoznacznie przychylnych opinii, które nie dostrzegają niebezpieczeństwa zaprzeczenia transcendentnemu powołaniu człowieka, jakie niesie ze

---

⁷⁷ Komunikat Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski po spotkaniu na Jasnej Górze w dniu 3 maja 2021 roku.

⁷⁸ Por. Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Aetatis Novae*, nr 4.

⁷⁹ Por. Domaszk, „Środki komunikacji”, 82.

sobą Internet poprzez manipulację i nieład moralny⁸⁰. Internet jako rzeczywistość służąca przepowiadaniu Ewangelii jest zglobalizowaną drogą, którą odczytując ów znak czasu, należy podążać, aby dotrzeć do ludzi na całym świecie z przesłaniem o Zmartwychwstałym Panu, usiłując – mimo wielu przeciwności takich jak np. algorytmizacja – przebić się przez tzw. bańkę informacyjną. Przestrzeń wirtualna ze swoimi poszczególnymi elementami, takimi jak media społecznościowe i portale video, umożliwia podjęcie szerokiego wachlarza działań i aktywności sklasyfikowanych jako nowa ewangelizacja, przez którą Kościół, jako matka rodzi dzieci Bogu⁸¹. Wierni i poszukujący, którzy współcześnie w ogromnej liczbie są obywatelami cyberrzeczywistości, mogą utrzymywać kontakt z wybranymi ośrodkami duszpasterskimi i poprzez ich witryny ugruntowywać swoją eklezyjalność, a także pogłębiać swoją wiarę, poznawać lepiej jej prawdy, a nade wszystko zbliżać się do Chrystusa Pana przez materiały kształtujące duchowość. Pomimo dużego ryzyka związanego z obecnością w przestrzeni wirtualnej należy zintensyfikować działania zmierzające do chrystianizacji cyfrowego kontynentu⁸². Ewangelizacja prowadzona również za pomocą Internetu może przyczynić się do osłabienia wpływu procesów sekularyzacyjnych na Kościół⁸³. W dobie gwałtownej sekularyzacji i pogłębiania się procesów laicyzacyjnych, a także wobec coraz bardziej powszechnego zjawiska, jakim jest relatywizm moralny, należy być aktywnym w rzeczywistości, w której funkcjonują ludzie, do których z misyjnym zadaniem posłany jest Kościół. Towarzyszenie im na drogach życia, poddawanie atrakcyjnych propozycji poszukiwania i poszerzania horyzontu wiary, a przede wszystkim trwanie w codzienności jest dziś zadaniem Kościoła, jego pasterzy i świeckich liderów, którzy muszą przebywać wśród owiec, aby poznać ich problemy i ewangelizować poprzez świadectwo słowa i życia. Należy nade wszystko pamiętać, iż obecność i jedność uczniów Chrystusa najlepiej wyraża się w fizycznym udziale w kulcie Bożym, wspólnej

---

⁸⁰ Por. Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w Internecie*.

⁸¹ Maciaszek, „Nowa Ewangelizacja”, 9.

⁸² Giemza, „Internet w Kościele”, 67–79.

⁸³ Por. Musiewicz, „Nowa ewangelizacja”, 104.

modlitwie i sprawowaniu sakramentów, których nie można udzielać poprzez środki przekazu, wymagają one bowiem bezpośredniej obecności żywego człowieka, właściwego gestu i słowa po to, aby poprzez materię i formę mógł zadziałać sam Zbawiciel. Działalność pastoralna winna więc poprzez oddziaływanie w sieci zmierzać do zjednoczenia w liturgii i wspólnocie przede wszystkim na sposób fizyczny, wypełniając tym samym Chrystusowe wezwanie do zjednoczenia w Jego obecności⁸⁴.

Pastoral Activity of the Church in Poland in Virtual Space: Social Media, Websites and Broadcasts in the Service of the Gospel

Abstract: The aim of the article is to present the key aspects of the Church's presence in virtual space and to show the paths which need to be followed in order that the message of the Gospel might reach Internet users more effectively. The result of the analysis is an answer to the question: How the Church can successfully initiate evangelistic ministry among people in virtual space, considering the qualitative requirements of the 21st century? The results of the analysis show that the Church has many possibilities for the propagation of faith in the digital world. However, numerous forms demand constant work on the quality of the message that aims at effective preaching. Internet portals that enjoy great popularity constitute an agora for contemporary Catholics. There are, however, many threats which need to be considered to avoid future mistakes. The Internet as a pulpit requires proclamation of the foundations of faith in ways that are both accessible and rooted in the doctrine.

Keywords: Church, Internet, evangelization, social media, pastoral ministry

---

Bibliografia

Dokumenty Kościoła

Aparecida. V Ogólna Konferencja Episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów.

Dokument końcowy. Jesteśmy uczniami i misjonarzami Jezusa Chrystusa, aby nasze narody miały w Nim życie, 13–31.05.2007, <http://www.ptm.rel.pl/files/pdf-rozne/dokument-z-aparecidy.pdf> (dostęp 21.11.2022).

Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate* (2009).

Benedykt XVI, *Milczenie i słowo drogą ewangelizacji*. Orędzie na 46. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (24.01.2012), <https://www.paulus.org.pl/221,46-sdssp-benedykt-xvi-2012> (dostęp 14.06.2022).

Benedykt XVI, *Misjonarze nowej ewangelizacji*. Orędzie na Światowy Dzień Młodzieży 2013 r., <https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/>

---

⁸⁴ Mt 18,20.

- messages/youth/documents/hf_ben-xvi_mes_20121018_youth.html (dostęp 14.06.2022).
- Benedykt XVI, *Nowe technologie, nowe relacje. Trzeba rozpowszechniać kulturę szacunku, dialogu i przyjaźni*. Orędzie na 43. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (24.01.2009), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/massmedia2009_24012009.html (dostęp 21.11.2022).
- Benedykt XVI, *Sieci społecznościowe: Port prawdy i wiary, nowe miejsca ewangelizacji*. Orędzie na 47. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (24.01.2013), https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/communications/documents/hf_ben-xvi_mes_20130124_47th-world-communications-day.html (dostęp 21.11.2022).
- Dyrektorium dotyczące zasad funkcjonowania w internecie kościelnych podmiotów publicznych oraz osób duchownych diecezji warszawsko-praskiej*, <https://diecezja.waw.pl/plik.php?name=31288.pdf> (dostęp 18.06.2022).
- Franciszek, *La familiarità con il Signore*. Homilia podczas porannej Mszy św., https://www.vatican.va/content/francesco/it/cotidie/2020/documents/papa-francesco-cotidie_20200417_lafamiliarita-conil-signore.html (dostęp 25.06.2022).
- Franciszek, Encyklika *Lumen Fidei* (2013).
- Franciszek, List apostolski *Świadkowie radości* (2014), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco_lettera-ap_20141121_lettera-consacraati.html (dostęp 14.06.2022).
- Franciszek, *Przekaz w służbie autentycznej kultury spotkania*. Orędzie na 48. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (24.01.2014), <https://www.paulus.org.pl/219,48-dzien-srodkow-spolecznego-przekazu-2014> (dostęp 14.06.2022).
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae* (1979).
- Jan Paweł II, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia* (2003).
- Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris missio* (1990).
- Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu* (Poznań: Pallottinum 2022).
- Komisja Nauki Wiary Konferencji Episkopatu Polski, *Jezus żyje i chce abyś żył. Nota w związku z pandemią koronawirusa*, <https://diecezja.kalisz.pl/news/nota-komisji-nauki-wiary-kep-wz-pandemia-koronawirusa> (dostęp 18.06.2022).
- Komunikat Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski po spotkaniu na Jasnej Górze w dniu 3 maja 2021 roku*, <https://misericors.org/komunikat-rady-stalej-konferencji-episkopatu-polski-po-spotkaniu-na-jasnej-gorze-w-dniu-3-maja-2021-roku> (dostęp 21.11.2022).
- Konferencja Episkopatu Polski, *Normy dotyczące występowania duchownych i osób zakonnych oraz przekazywania nauki chrześcijańskiej w audycjach*

- radiowych i telewizyjnych*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/normy_media_09032005.html (dostęp 26.06.2022).
- Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w Internecie* (2002), http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/pccs/documents/rc_pc_pccs_doc_20020228_ethics-internet_en.html (4.03.2017).
- Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Instrukcja duszpasterska Aetatis Novae na temat środków społecznego przekazu w dwudziestą rocznicę Communio et progressio* (1992), <http://www.kuria-dodatek.szczecin.opoka.org.pl/czytelni/srodki/aetatis.html> (dostęp 23.10.2022).
- Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Kościół a Internet* (2002), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontykalne/r_komunik_spol/kosciol_internet_22022002.html (dostęp 24.06.2022).
- Sobór Watykański II, Dekret *Ad gentes* (1965).
- Sobór Watykański II, Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli *Inter mirifica* (1963).
- Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum* (1965).
- Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska *Gaudium et spes* (1965).
- Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* (1963).

Akty prawa państwowego

- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r., <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000433> (dostęp 26.06.2022).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 24 marca 2020 r., <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000522> (dostęp 26.06.2022).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 kwietnia 2020 r., <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000658> (dostęp 26.06.2022).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 kwietnia 2020 r., <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000697> (dostęp 26.06.2022).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 maja 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000964> (dostęp 26.06.2022).

Literatura przedmiotu

- Bartocha, W., „Liturgia «zmediatyzowana» w świetle dyrektorium Konferencji Episkopatu Polski w sprawie celebracji Mszy świętej transmitowanej przez telewizję”, *Łódzkie Studia Teologiczne* 28 (2019) 55–69.
- Centrum Badania Opinii Społecznej, „Lokalna parafia – jej funkcje i postrzeganie”, *Komunikat z badań* 5 (2022), https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_005_22.PDF (dostęp 12.10.2022).

- Chmielewski, M. – Durma, I. – Kusiak, R., „«Kodeks» social media dla Kościoła katolickiego w Polsce”, *Biuletyn Edukacji Medialnej* 1 (2018) 146–169.
- Chmielewski, M., „Edukacja medialna – rola w Kościele i kierunki rozwoju”, *Biuletyn Edukacji Medialnej* 1 (2019) 11–30.
- Chmielewski, M., „Ewangelizacyjna misja Kościoła a social media”, *Studia Leopoliensia* 10/1 (2017) 191–205.
- Chmielewski, M., „Media Education and the New Evangelization Part One: Media Components and Challenges”, *Verbum Vitae* 37/2 (2020) 407–425. DOI: <https://doi.org/10.31743/vv.8346>.
- Chmielewski, M., „Media społecznościowe jako narzędzia ewangelizacji”, *Świat i Słowo* 22/1 (2014) 213–229.
- Chobot, K., „Instagram jako skuteczny instrument komunikacji marketingowej”, *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne: Prawo wobec jednostki i społeczeństwa* (red. S. Jakubowski – D. Kostecka-Jurczyk; Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2019) 43–59. DOI: <https://doi.org/10.19195/1733-5779.30.4>.
- Chyła, J., „Ewangelizacja cyfrowego kontynentu”, *Kultura – Media – Teologia* 22/3 (2015) 67–79. DOI: <https://doi.org/10.21697/kmt.22.5>.
- Dankowska-Kosman, M., „Tik Tok – nowa przestrzeń komunikacji nastolatków”, *Rozprawy Społeczne* 15/3 (2021) 166–176. DOI: <https://doi.org/10.29316/rs/140024>.
- Domaszk, A., „Środki komunikacji społecznej w nauczaniu Kościoła i misji ewangelizacyjnej”, *Seminare. Poszukiwania naukowe* 34 (2013) 81–95.
- Draguła, A., *Eucharystia zmediatyzowana. Teologiczno-pastoralna interpretacja transmisji Mszy Świętej w radiu i telewizji* (Zielona Góra: Wydawnictwo Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej 2009).
- Ferreira Fernandes, K., „Internet jako narzędzie rewitalizacji wspólnoty Kościoła katolickiego”, *Kultura w Polsce w XXI wieku: konteksty społeczne, kulturowe i medialne* (red. E. Dąbrowska-Prokopowska – P. Goryń – M. Zanińska; Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku 2020) 153–163.
- Flader, M., „Inkulturowanie wiary w «cyfrowy kontynent»”, *Teologia i Człowiek* 47/3 (2019) 129–144. DOI: <https://doi.org/10.12775/TiCz.2019.033>.
- Forst, K., „Facebook we współczesnym świecie komunikacji społecznej”, *Media społecznościowe: dialog w cyberprzestrzeni* (red. K. Doktorowicz; Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2017) II, 37–55.
- Giemza, B., „Internet w Kościele – Kościół w Internecie: refleksje teologiczno-pastoralne”, *Ethos* 18 (2005) 406–425.
- Główny Urząd Statystyczny, *Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2021 r.*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/nauka-i-technika-spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne-w-polsce-w-2021-roku,1,15.html> (dostęp 26.06.2022).

- Juda, Ł., „#Jaramniewiara, czyli TikTok jako platforma ewangelizacyjna”, *Media i Społeczeństwo* 14 (2021) 194–216. DOI: <https://doi.org/10.53052/MiS.2021.14.13>.
- Kałużyńska-Tyburska, M., „Media społecznościowe wyzwaniem w duszpasterstwie młodzieży”, *Warszawskie Studia Pastoralne* 41/4 (2018) 153–168.
- Kasperek, A., „Ewangelizacja katechetów w sieci”, <https://www.czasopismo-katecheza.pl/artukul/ewangelizacja-katechetow-w-sieci> (dostęp 3.08.2022).
- Kielbasa, G., *Eklezjalny i eklezjotwórczy wymiar sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego w nauczaniu papieża Benedykta XVI* (Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe 2021). DOI: <https://doi.org/10.15633/9788374389709>.
- Kloch, J. – Przybysz, M., „Edukacja medialna w seminariach duchownych. Dylematy i propozycje”, <https://docplayer.pl/10860502-Edukacja-medialna-w-seminariach-duchownych-dylematy-i-propozycje.html> (dostęp 3.08.2022).
- Kloch, J., „Parafie online w Polsce w dobie pandemii COVID-19. Studium przypadku”, *Colloquia Theologica Ottoniana* 37 (2021) 95–113. DOI: <https://doi.org/10.18276/cto.2021.37-06>.
- Kłonowski, A., „Videos to Make Your Day. Wykorzystanie aplikacji mobilnej TikTok w działalności duszpasterskiej Kościoła katolickiego w Polsce”, *Ateneum Kapłańskie* 178 (2022) 341–356.
- Kuczwał, D., „Internet w duszpasterstwie Kościoła katolickiego”, *Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne* 1 (2010) 70–95.
- Laskowska, M., „Media i teologia. Kierunki badań teologicznych w ujęciu Magisterium Kościoła”, *Teologia praktyczna* 14 (2013) 137–158.
- Łozowska, H., „Obraz jako komunikat informacyjny w ludycznym otoczeniu Instagramu”, *Od naturalizacji do funkcjonalizacji. Taktyki użytkowania serwisu Instagram* (red. S. Babecki – S. Żyliński; Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego 2018) 45–73.
- Maciaszek, P., „Nowa Ewangelizacja przez nowe media”, *Kultura – Media – Teologia* 11 (2012) 8–17. DOI: <http://doi.org/10.21697/kmt.11.1>.
- Makuła, M., „Transmisje Mszy świętych w live streamingu w internecie. Analiza możliwości, postulaty i propozycje”, *Seminare. Poszukiwania naukowe* 40/1 (2019) 37–49. DOI: <http://doi.org/10.21852/sem.2019.1.03>.
- Mikrut-Majeranek, M., „Społeczności sieci: wirtualny kościół, Facebook, Pogotowie Duchowe. Kliknij, aby otrzymać pokutę!”, *Człowiek zalogowany. 4. Człowiek społeczny w przestrzeni internetu* (red. M. Wysocka-Pleczyk – B. Gdulla; Kraków: Biblioteka Jagiellońska 2015) 82–98.
- Musiewicz, P., „Nowa ewangelizacja jako przezwycięzenie sekularyzacji Kościoła”, *Horyzonty Polityki* 27/9 (2018) 101–123. DOI: <https://doi.org/10.17399/HP.2018.092707>.
- Nadolski, B., „Liturgia”, *Leksykon liturgii* (Poznań: Pallottinum 2006).

- Nęcek, R., „Edukacyjny wymiar tweetów Papieża Franciszka”, *Colloquia Theologica Ottoniana* 1 (2016) 135–150. DOI: <https://doi.org/10.18276/cto.2016.1-08>.
- Pawlina, K., „Nauczanie Jana Pawła II a młodzież Europy”, Wykład wygłoszony 17.06.2015 w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, zapis multimedialny od 3:11, <https://www.youtube.com/watch?v=uig7Gba935s> (dostęp 19.06.2022).
- Pawlina, K., „Pokolenie polskich millenialsów. Studium socjologiczno-pastoralne”, *Verbum Vitae* 35 (2019) 477–503. DOI: <https://doi.org/10.31743/vv.4519>.
- Podlewska, K., „Analiza zjawiska katolickiej blogosfery w Polsce w kontekście jej rozwoju i profesjonalizacja”, *Kultura – Media – Teologia* 36/1 (2019) 30–49. DOI: <https://doi.org/10.21697/kmt.36.2>.
- Przybysz, M., „Kościoł w social media. Komunikacja instytucji eklezjalnych w mediach społecznościowych w perspektywie medioznawczej i teologicznej”, *Kultura – Media – Teologia* 35 (2018) 140–166. DOI: <https://doi.org/10.21697/kmt.35.9>.
- Ratzinger, J., *Wiara i przyszłość* (Kraków: Wydawnictwo Salwator 2007).
- Sawicka, U., „TikTok w kontekście wspólnoty – relacje i reakcje użytkowników aplikacji w czasie pandemii”, *Media – Kultura – Komunikacja Społeczna* 17 (2021) 177–192. DOI: <https://doi.org/10.31648/mkks.6538>.
- Sielepin, A., „Obrzędy dedykacji kościoła i życie sakramentalne”, *Liturgia Sacra* 27/1 (2021) 33–55. DOI: <https://doi.org/10.25167/lis.2197>.
- Sołga, P., „Kościoł katolicki wobec Internetu: zarys problematyki w ujęciu historycznym”, *Res gestae. Czasopismo historyczne* 2 (2016) 145–161. DOI: <https://doi.org/10.24917/3241>.
- Stecula, K., „Aktywność na Facebooku i jej wpływ na użytkowników”, *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie* 117/3 (2018) 559–571. DOI: <https://doi.org/10.29119/1641-3466.2018.117.37>.
- Stefanowicz, K., „Działalność Kościoła katolickiego w Internecie. Nowe formy ewangelizacji”, *Kreowanie przestrzeni społecznej w cyfrowym świecie. Wpływ mediów na rzeczywistość polityczną oraz funkcjonowanie ruchów społecznych i religijnych w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej* (red. M. Łyszczarz – S. Marcinkiewicz – M. Sokołowski; Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2014) 237–251.
- Stępnia, K., „Reklama religijna a Nowa Ewangelizacja. Wyzwania i możliwości”, *Łódzkie Studia Teologiczne* 28/1 (2019) 191–206.
- Szczepaniak, M., „Wiralizacja i wirtualizacja liturgii? Studium przypadku transmisji Mszy św. w czasie pandemii”, *Collectanea Theologica* 91/1 (2021) 133–154. DOI: <https://doi.org/10.21697/ct.2021.91.1.06>.
- Tiktok, You Tube i Instagram sposobem na ewangelizację*, <https://www.ekai.pl/tiktok-youtube-i-instagram-sposobem-na-ewangelizacje> (dostęp 12.10.2022).

- Twitter Announces Second Quarter 2022 Results*, https://s22.q4cdn.com/826641620/files/doc_financials/2022/q2/Final-Q2'22-Earnings-Release.pdf (dostęp 12.10.2022).
- Umiński, G., *Diecezjalne www w Polsce a Nowa Ewangelizacja* (Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa 2017).
- Wadowski, D., „Społeczny odbiór komunikacji Kościoła katolickiego w Polsce”, *Komunikacja Kościoła katolickiego w Polsce w okresie pandemii Covid-19. Raport z badań interdyscyplinarnych* (red. M. Chmielewski *et al.*; Kraków: Scriptum 2022) 149–217.
- Wojciechowski, M., „Kim są teologowie świeccy”, *Teologia i Człowiek* 34/2 (2016) 93–107. DOI: <https://doi.org/10.12775/TiCz.2016.018>.
- Wypowiedź ks. bpa Mirosława Milewskiego, od 11:19, https://youtu.be/_0gix9t8scY?t=679 (dostęp 3.09.2022).